

Bazı Tarım Ürünlerinin “Emanet” Adıyla Satılması ve Bunun İsticrâr Akdi ile İlişkisi

Araştırma
Makalesi
Research
Article

Mehmet AKKUŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ABD
Master Student, Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Isparta, Türkiye
 akkusoglu.m@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9953-0620>

Ünal YERLİKAYA

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Isparta, Türkiye
 unalyerlikaya@sdu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-2068-4887>

Yazar
Author

Akkuş, Mehmet - Yerlikaya, Ünal. “Bazı Tarım Ürünlerinin “Emanet” Adıyla Satılması Hakkında Fıkhi Bir Değerlendirme”. *Tevilat* 4/1 (Haziran 2023), 149-178.
 <https://doi.org/10.53352/tevilat.1298335>

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 17-05-2023 ISSN: 2687-4849 e-ISSN: 2757-654X
Accepted / Kabul Tarihi: 23-06-2023 www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı/Published by: Selçuk University, Faculty of Islamic Studies/Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

Katkı Oranları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması: M. Akkuş (%60), Ü. Yerlikaya (%40); Veri Toplanması: M. Akkuş (%90), Ü. Yerlikaya (%10); Veri Analizi: M. Akkuş (%90), Ü. Yerlikaya (%10); Makalenin Yazımı: M. Akkuş (%70), Ü. Yerlikaya (%30); Makale Gönderimi ve Revizyonu M. Akkuş (%70), Ü. Yerlikaya (%30)

Bilgi
Info

Bazı Tarım Ürünlerinin “Emanet” Adıyla Satılması ve Bunun İsticrâr Akdi ile İlişkisi

Satım akdinde oluşan fiyat belirsizliği güncel bazı meselelerde karşımıza çıkan önemli bir problemdir. Şüphesiz insanları fiyat belirsizliği içeren bir akdi yapmaya sevk eden önemli unsurlardan biri, alım gücünün zayıflamasına bağlı olarak malın veya alacağın değerini koruma amacıdır. Bu bağlamda enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde bazı vadeli alışverişlerin malın fiyatı belirlenmeden yapılması söz konusu olabilmektedir. Bu meyanda çalışmamızda ülkemizin bazı bölgelerinde fiyat belirlemeden “emanet” adıyla yapılan akit türü ele alınmıştır. Bu tür akitlerin fikhî geçerlilik kazanmasına yönelik karz ve semel akdi üzerine kurulmasına işaret eden ve bu tür akitlerin halihazırdaki şekliyle “isticrâr” olarak geçerli olacağına yönelik fikhî değerlendirmeler yapılmaktadır. Esasen bu çalışmada da uygulamanın emanet, karz ve satım akdi açısından fikhî durumu değerlendirilmiş olmakla birlikte tarafların amaç ve niyetleri ortada iken böyle bir akdin emanet ve karz akdi olarak kabul edilmesinin doğru olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu işlemde “isticrâr” olarak nitelenen akit türünden farklılaşan yönler tespit edilmeye çalışılmış, uygulamanın isticrâr akdi olarak değerlendirilebilmesi için bazı öneriler sunulmuştur.

Özet

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İslam İktisadı, Satım Akdi, İsticrâr Akdi, Fiyat Belirsizliği, Emanete Bırakma.

150

Tevilat 4/1 (2023)

The Sale of Some Agricultural Products Under the Name of “Amānah” and Its Relationship with Istijrâr Contract

Price uncertainty arising in the contract of sale is one of the important issues that we encounter in some current issues. Undoubtedly, one of the important factors that prompts people to make a contract with price uncertainty is the aim of preserving the value of the goods or receivables due to the weakening of purchasing power. In this context, in periods of high inflation, futures purchases have to be made without determining the price of the commodity. In this context, in our study, the type of contract made under the name of “trust” without determining a price in some regions of our country has been discussed. Fiqh evaluations are made that point to the fact that such contracts should be based on qard and salam contracts for their validity in fiqh, and that such contracts will be valid in the context of “isticrâr” in their current form. In fact, in this study, although the fiqh status of the application in terms of trust, qard and sales contract was evaluated, it was concluded that it would not be correct to accept such a contract as a trust and qard contract when the aims and intentions of the parties are clear. On the other hand, the issue has been discussed in the context of the contract of sale, and the aspects that differ from the contract type called “isticrâr” have been tried to be determined. In this respect, some suggestions have been presented in order to evaluate the application as a contract of isticrâr.

Abstract

Keywords: Islamic Law, Islamic economics, Contract of Sale, İsticrâr Agreement, Price Uncertainty, Escrow Agreement.

Giriş

Hukukî sistemler insanlar arası sosyal, ekonomik vb. ilişkileri konu edinen ve bu ilişkileri düzenlemeye çalışan bir yapıya sahiptir. İslâm hukuku da aynı gaye ve hedefle Şâri’ tarafından konulan esaslar çerçevesinde ve en adil şekilde toplumsal düzeni sağlamaya çalışır. Ticaret, insanoğlunun varoluş serüveniyle başlayan ve kıyamete kadar da devam edecek olan toplumsal bir olgudur. Bu, gündelik faaliyetlerimizden uluslararası ticari ilişkilere kadar uzanan bir alanı ilgilendirmektedir. Bu alanın en önemli ayağını da şüphesiz satım akdi oluşturmaktadır.

Borçlar hukukunun en önemli alanı olan satım akdindeki semen ve semende oluşan belirsizlik gerek klasik fıkıh literatüründe ele alınan farklı akit türlerinde gerekse güncel akit türlerinde karşımıza çıkan önemli hususlardan biridir. Satım akdinde oluşan fiyat belirsizliği klasik kaynaklarımızda değerlendirilmiş ve mütehitlerin farklı yaklaşımları olmakla birlikte mezhep tutarlılığı içerisinde bir hükme bağlanmıştır. Ancak ticari faaliyet alanlarının genişlemesinin sonucu olarak yeni akit türleri ve uygulamalarının sonucu olarak bu hususun güncelliği devam etmektedir.

İnsanları herhangi bir alışveriş akdini, satım bedelini/fiyatı net olarak belirlemeksizin yapmaya sevk eden pek çok faktör sayılabilir. Özellikle fiyatların istikrarsız olduğu dönemlerde alışverişe bağlı vadeli borçlanmalarda bu husus daha da ön plana çıkmaktadır.

Ülkemizde bazı bölgelerde yaygın olarak başvurulduğu bilinen “emanete bırakma, ofise dökme” vb. adlarla akit yapıldığı bilinmektedir. Bu minvalde söz konusu uygulama Bedri Aslan tarafından hazırlanan *İslam Ticaret Hukukunda Cehalet ve Güncel Akitlere Etkisi* başlıklı doktora tezinde “*Fiyat Belirlenmeden Rayiç Üzerinden Satışı veya Emanet Bırakılması*”¹ başlığı altında ele alınmıştır. Bu tezde uygulamayı yapanlara fıkhen yol gösterici bir çerçeve çizildiği ifade edilebilir. Bu akdin mevcut şekliyle emanet

¹ Bedri Aslan, *İslâm Ticâret Hukukuna Göre Cehâlet ve Güncel Akitlere Etkisi* (Şanlıurfa: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 171.

(vedia) olarak kabulünün mümkün olmadığı belirtilmekle birlikte karz akdine aykırılık arz eden noktalarına işaret edilmeksizin mutlak olarak karz akdi bağlamında yapılmasının mümkün olabileceğine işaret edildiği görülmektedir. Yine söz konusu işleme isticrâr akdi açısından cevaz verilebileceğine yönelik ifadeler yer almaktadır. Ayrıca söz konusu çalışmada TMO tarafından “emanet” uygulamasını da içine alan bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada ise özellikle fiyatın düşük olduğu dönemlerde ürünü daha yüksek değerden satmak isteyen fakat mahsulü koruma imkânının bulunamamasına da bağlı olarak fiyat belirlenmeden yapılan ticari uygulama esas alınıp bir değerlendirme yapılarak tarafların amaç ve niyetleri göz önünde bulundurularak bir bakış açısı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu meyanda mevcut şekliyle “emanet” (vedia) olarak kabul edilebilme durumu, ilgili tezde bir çözüm tavsiyesi olarak sunulan “karz akdi” olarak kabulünün şartları ve mevcut haliyle bunun imkânı ve satım akdi bağlamında klasik anlamda cevaz verilen isticrâr akdiyle ilişkisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Öncelikle akdin sıhhatine etkisi açısından konuya giriş sadedinde satım akdinin önemli unsuru olan semen kavramı üzerinde durulacaktır.

1. Semen Kavramı

Semen lügatte, akdin konusunun -kendisiyle- hak edildiği şey, mebî'in değeri, bir şeyin kıymeti, satıcının mala karşılık istediği para, herhangi bir şeye karşılık alınan şey, satım parası, kendisiyle alışveriş yapılan şey gibi anlamlara gelmektedir.² İstilahta ise, satılan mala karşılık alınan, zimmette borç olarak sabit olan şey semendir.³ Yine mutlak anlamda paralar için de semen ifadesi kullanılır. Satım akdindeki semen kavramından hareketle satılan

² “Semen”, *el-Mevsû'atü'l-fıkhıyye el-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslamiyye, 1989)15/45; Ebu Bekr Râzi, *Muhtarû's-Sihâh* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999) 50; Ebu Zekeriyya Muhyiddin Nevevi, *Tehzibü'l-esmâ ve'l-lugat* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmıyye, ts.), 3/45; Cevdet Yavuz, *Türk Borçlar Hukuku: Özel Hükümler* (İstanbul: 1989), 33-34.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslâmiye ve İstılâhât-ı fıkhıyye kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 6/9.

mal için “müsemmen” denir. Semen kelimesi birçok ayet ve hadiste de gerçek anlamında kullanılmıştır.⁴

Semen mutlak anlamda, müşteri ile satıcının üzerine anlaştıkları parayı ifade eder. Bu da müşteri ve satıcı arasında oluşan rızayı göstermektedir. Müşteri ve satıcının anlaştıkları fiyat fıkıh kitaplarımızda semen-i müsemma⁵ olarak kullanılırken semen-i misl ise malın piyasa değeri için kullanılır.

Öte yandan semen-i müsemma ile piyasa değeri anlamına gelen semen-i misl arasındaki farkı şöyle ifade edebiliriz; semen-i müsemma tarafların karşılıklı anlaşmasına bağlıdır. Bu itibarla tarafların üzerine anlaştıkları fiyat kişiden kişiye değişiklik arz edecektir. Dolayısıyla bazen piyasanın altında, bazen de üzerinde bir fiyatlandırma söz konusu olabilecektir. Semen-i misl ise piyasanın ortalamasına göre belirleneceği için buradaki değişme ancak enflasyon, arz talep dengesi vb. ekonomik sebeplerle alakalı olacaktır.

Akdin konusunun (ma'kûd aleyh) satım akdinin rüknü olduğu hususunda ulema ittifak etmiştir. Yani satıma konu bir malın mevcut olmaması durumunda akit, bütün mezheplere göre batıldır. Cumhura göre satım akdinin konusu mebî' ve semendir.⁶ Dolayısıyla onlara göre mebî' ve semen akdin rüknüdür.

Hanefi mezhebinde ise akdin rüknü icap ve kabulden ibarettir. İcap ve kabul neticesinde, rağbet edilen bir şeyi rağbet edilen başka bir şeyle değiştirmektir.⁷

Öte yandan satım akdinde malın karşılığı olan bedelde birtakım şartların bulunması gerekmektedir. Bu şartları taşımayan bedelin semen olarak kabul edilemeyeceği hususunda ittifak

⁴ Yusuf, 12/20; Bakara, 2/41; Âl-i İmrân 3/77-187-199; Mâide, 5/45-109; Tevbe, 9/9; Nahl, 16/95; Tirmizi, Buyû', 12/1256; Ebu Davud, Velâ, 12; Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebi Şeybe, *el-Musanef*, Thk. Kemal Yusuf el-Hut (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2004), 4/323.

⁵ Semen-i Müsemmâ: Satan ile alanın alışveriş akdi sırasında tayin ve tesmiye ile üzerine anlaştıkları fiyattır (Bilmen, 6/9).

⁶ Karâfi, *ez-Zahîra*, Thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslami, 1994), 9/212; Ebu Zekeriyya Muhyiddin Nevevi, *el-Mecmu' şerhu'l-mühezzeb* (Suriye: Dârü'l-fikr, ts.) 9/148; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 3/480.

⁷ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1986) 5/134, 235.

vardır. Ancak bu akdin geçerliliği hususunda Cumhur ile Hanefiler arasında fesat-butlan ayrımı hususunda farklı yaklaşım söz konusudur. Hanefilere göre in'ikad ve nefaz şartları dışında kalan, vasıf mahiyetindeki sıhhat şartı eksikliği, kabz gerçekleşmişse satım akdinin oluşmasına hukukî varlık kazanmasına (in'ikâd) engel değildir.⁸

1.1. Semen'in Şartları

1.1.1. Semen'in Malum Olması

Satım akdi kurulurken semenin miktarı, vasıfları ve ödeme zamanı belirlenmelidir. Semen olmadan (yok kabul edilerek)⁹ yapılan akit ittifakla geçersizdir. Çünkü satım akdi muvazaalı akitlerdendir, iki bedelin değişimi şeklinde yapılması esastır.¹⁰ Dolayısıyla satılan malın karşılığı olan semenin yok sayılmasıyla alışveriş oluşmamış olacaktır.

Burada esas olan semende oluşacak bilinmezliğin anlaşmazlığa götürmemesidir. Şayet bilinmezlik, anlaşmazlık doğuracak derecede değilse akit geçerlidir. Bunun ölçüsü ise akitten amaçlanan gayenin elde edilememesidir. Şayet semendeki belirsizlik akitle amaçlanan sonuca ulaşmayı engelliyorsa bu akit fasit, tarafların akdi yapmalarındaki amaca aşırı tesiri yoksa bu akit geçerlidir.¹¹

İcap ve kabule dayalı yapılan akitlerde semenin bilinmesi gerektiği gibi teati yoluyla yapılan akitlerde de semen bilinmelidir.¹²

Bedellerin bilinmesi tayini mümkün olan şeylerde işaret yoluyla gösterilmesiyle, para ve tayini mümkün olmayan mallarda

⁸ Burhaneddin el-Buhâri, *el-Muhîtü'l-burhânî fi-fıkhı'n-Nu'mânî* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004), 2/264.

⁹ (الْبَيْعُ مَعَ نَقْيِ النَّعْمِ)

¹⁰ Abdurrahman b. Muhammed el-Ceziri, *El-Fıkh-u ale'l-mezâhibi'l-erbaa* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003) 2/134.

¹¹ Fahrettin Cemalüddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed Zeylâi, *Tebyinü'l-hakâik şerh-u kenzu'd-dekâik* (Kahire: el-Matbatü'l-kübra, ts.), 4/61; Bilmen, *Istılâhât-ı fıkhıyye*, 6/39.

¹² Nevevi, *el-Mecmu'*, 9/171; Merî b. Yusuf el-Makdîsî, *Delilu't-talib li-neyli'l-metâlib* (Riyad: Dar-ı tayyibeti li'n-neşr, 2004) 1/126.

ise miktarının ve sıfatlarının açıklanması ile sağlanır.¹³ Semen mutlak olarak ifade edilmesiyle akit tedavüldeki rayiç para üzerinden gerçekleşir. Örfle sabit olan, nass ile sabit gibidir.¹⁴ Şayet tedavülde birden fazla para olursa semenin sıfatının da belirtilmesi gerekir.¹⁵

1.1.2. Miktarın Bilinmemesi

Semenin miktarındaki cehalet, semenin adedî olması durumunda sayısının belirli olmaması ya da vezni olması durumunda ağırlığının bilinmemesi halinde ortaya çıkar. Veyahut akitte semenin netleşmesini engelleyen bir durumun ortaya çıkmasına bağlı bilinmezlik söz konusu olabilir.

Fakihlerin çoğunluğu akitte semenin bilinmesinin şart olduğunda ittifak etmiştir. Semen belirsizliği Hanefilere göre akdi fasit, cumhura göre batıl hale dönüştürür. Şâfiîlerde fetvaya esas görüşe göre semen bilinmeksizin yapılan satım akdi mülkiyet ifade etmez. Ancak böyle bir satım akdinin hibe olacağına dair bir görüş de vardır.¹⁶

İbn Teymiyye, semen belirlenmeksizin yapılan satım akdinin geçerli olacağı görüşündedir. Onun bu husustaki delilleri şunlardır:

- Hz. Peygamber (s.a.s.) Hz. Ömer'den (r.a.) fiyat belirtmeksizin bir deve satın almış ve onu Abdullah b. Ömer'e (r.a.) hediye etmiştir.¹⁷ Şayet böyle bir akit geçerli olmasaydı Hz. Peygamber bunu yapmazdı.

- Nikâh akdinde mehir zikredilmeksizin kıyılan nikâh geçerlidir. *“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak mut'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.”*¹⁸ Bu ayetin de gereği olarak nikâh

¹³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/164; Bilmen, *Istîlâhât-ı fıkhiyye*, 6/39.

¹⁴ Mecelle, md. 43.

¹⁵ “Semen”, *el-Mevsuatül fıkhiyye el-Kuveytiyye*, 15/37.

¹⁶ Nevevi, *el-Mecmu'*, 9/171.

¹⁷ Buhâri, “Buyû””, 47.

¹⁸ Bakara, 2/236.

akdine kıyasla semen zikredilmeden yapılan satım akdi de geçerlidir.¹⁹

Hanefiler dışındaki fukahâya göre semen zikredilmeden yapılan satım akdi batıldır, kabız olup olmadığına bakılmaksızın feshedilmesi gerekir.²⁰ Hanefilere göre ise akit esnasında semen belirtilmeden yapılan akitler fasittir, akit meclisi dağılmadan önce buradaki belirsizlik giderilirse akit sıhhat kazanabilir. Ancak akit meclisi dağıldıktan akit fasit şekilde kurulmuş olacağı için kabızdan önce feshedilmelidir. Malın kabızı gerçekleşince akit, emsal değer veya kıymet üzerinden bir hükme tabi olur.²¹ Bu bağlamda Hanefilerin, malın kabzedilmesi durumunda mülkiyet ifade edeceği görüşüyle İbnü'l-Kayyım'ın kabz şartı koşmaksızın satım akdinin sahih kabul edileceği görüşünün yakın manayı ifade ettiğini söylemek mümkündür. Bu minvalde tarafları nizaâ götürmemek kaydıyla İbnü'l-Kayyım'ın görüşünün pek çok meselenin çözümü noktasında bir çıkış yolu sunması açısından dikkate değer bir görüş olduğunu ifade etmek gerekir.

1.1.3. Belli Olmayan Bir Kıstasa Bağlanması

Fıkıh kitaplarımızda, ağırlığı belli olmayan bir taş, kap vb. ile yapılan satışlar bu husustaki örneklerdir. İmam-ı Azam (ö. 150/767)'a, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine göre bu şekilde yapılan akit sahih olmaz.²² Bu görüşte olan müçtehitlere göre, akit yapılırken semenin ne kadar olacağı hususundaki belirsizlik tarafları anlaşmazlığa götürür ve akdin fesadına sebep olur. Akit esnasında semen belirsizliğine götüren her türlü davranış bu kapsamda değerlendirilir.

İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e ve Hanbelî mezhebinde ağır basan görüşe göre böyle bir akit sahihtir.²³ Çünkü buradaki cehaletin ortadan kaldırılması mümkündür. Tarafların

¹⁹ Takıyyüddin Ahmed b. Abdulhalîm el-Harranî İbn Teymiyye, *Nazariyyetü'l-akd* (Kahire: Matbaat-ü ensâri's-sünneti'l-Muhammediyye, ts.), 163-165.

²⁰ Nevevi, *el-Mecmu'*, 9/171.; Makdisi, *Delilu't-tâlib*, 1/126.

²¹ Zeylâi, *Tebyinü'l-hakâik*, 4/61.

²² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/159; Muhammed b. Ahmet b. Arafe ed-Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî* (Lübnan: Dârü'l-fikr, ts.) 3/15; Muhammed b. Ahmed el-Gazzali, *el-Vesîf fi'l-mezheb* (Kahire: Daru's-selâm, 1417) 3/33.

²³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/159; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/101.

akit yapıldıktan sonra ortadan kaldırılabildikleri anlaşmazlık ve nizaâ sebep olmayacak orandaki cehalet akdin sıhhatine mâni değildir.²⁴ Ancak alışverişte kullanılan, ağırlığı bilinmeyen nesnede, hacmi bilinmeyen kapta bir artma veya eksilme olursa bu akit sahih olmaz. İkinci görüşte olanlar bu şekilde yapılan alışverişlerin geçerli olmasını, ölçü veya tartıda kullanılan nesnede değişiklik olmaması şartına bağlamıştır.²⁵

1.1.4. Vasıf Bilinmezliği

Taraflar bir malda ve semende anlaştıkları halde ödenecek olan semenin vasıflarında meydana gelecek belirsizlik de satım akdinin sıhhatine mâni olur. Ancak vasıf belirlenmeden yapılan akitlerde, akdin o bölgede insanların ağırlıklı olarak kullandıkları para birimiyle yapıldığına hükmedilir.²⁶ Bunun için revaçta olan ve insanların muamelelerinde kullandıkları para biriminin bir tane olması ve tarafları bu hususta nizaâ götürecektir durumun olmaması gerekir.

Bir beldede veya bir sektörde tedavülde, maliyeti farklı, revaçta olan birden fazla para birimi olması durumunda vasıf belirtilmeden yapılan akitler fasittir. Çünkü bu durumda cehaleti fâhişe oluşacaktır. Satıcı maliyeti yüksek olanı isteyecek, alıcı da maliyeti düşük olanı verecektir. Bu durumda taraflar arasında niza çıkacağından akit fasit olur.²⁷

1.1.5. Vade Belirsizliği

Satım akdinde, semenin ve mebî'in peşin veya vadeli olması caizdir. Çünkü satım akdinin helalliğini gösteren “وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ” ayeti²⁸ mutlaktır. Dolayısıyla vadeli olarak yapılan satım akdi de bu ayetin kapsamına girer. Yine Hz. Aişe'den gelen: “Resulullah bir Yahudi'den

²⁴ Zeynüddin İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik şerh-u Kenzi'd-dekâik* (Dârü'l-kitabi'l-İslâmiyyi, ts.) 5/306

²⁵ Kemalettin İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Lübnan:Dârü'l-fikr, ts.) 6/265.

²⁶ Şemsuddin Muhammed b. Ebu'l Abbâs er-Ramli, *Nihayetü'l-muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1984), 3/411

²⁷ Burhânuddin Ebu'l-Hasen el-Merğînânî, *el-Hidâye şerh-u Bidâyeti'l-mübtedi* (Beyrut: Şeriket-ü dâri'l-erkam, ts.), 3/24

²⁸ Bakara, 2/275.

vadeli olarak buğday satın aldı ve demir zırhını rehin bıraktı rivayeti”²⁹ de vadeli alışverişin caiz olduğunun delilidir.³⁰

Esasen satım akdinin muktezası, semenin peşin olmasıdır. Semende vade söz konusu olacaksa paranın ödeme tarihi akit esnasında belirtilmelidir. Yani mutlak semen zikredilerek kurulan satım akdinden peşin alışveriş anlaşılacaktır.

Vadeli satım akdinde vade tarihinin belirli olmasının gerekliliğinin delilleri şunlardır:

a- Vadede oluşacak belirsizliğin tarafları anlaşmazlığa düşürme ihtimalinin olması. Çünkü satıcı parayı erken almak isterken müşteri de daha geç ödemek isteyecektir.

b- Hz. Peygamber (s.a.v.), selem akdine vadenin belirlenmesi şartıyla izin vermiştir.³¹

c- Satım akdinde vadenin belirlenmesi hususunda icma oluşmuştur.

Hanefi mezhebinde vadenin belirlenmesi sıhhat şartları arasında kabul edilir.³² Mâlikî mezhebine göre semende oluşacak garardan dolayı akit batıl olur ve vade belirsizliği akdin feshedilmesini gerektirir.³³ Şâfiî mezhebinde de akit vadeli olarak kurulacaksa vadenin belli olması gerekir. Vade belirsizliği akdi batıl kılar.³⁴ Hanbelî mezhebinde ise; vade tarihi belirlenmeden yapılan alışverişte akit geçerli, fakat vade şartı geçersizdir. Bu durumda akit peşin yapılmış gibi kabul edilir.³⁵

1.2. Semen Mütakavvim Olması

Satım akdi lügatte; mutlak değişim, rağbet edilen bir şeyin misliyle değişimi, ıstılahta ise; malın malla değişilmesi şeklinde

²⁹ Buhâri, “Rehin”, 5; Müslim, “Musakât”, 24.

³⁰ Zeylâi, *Tebyinü'l-hakâik*, 4/ 5.

³¹ Müslim, “Müsekat”, 25. (مَنْ أَسْلَفَ فِي تَمْرٍ، فَلْيُسَلِّفْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ، وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ، إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ.)

³² Zeylâi, *Tebyinu'l-hakâik*, 4/13; Abdullah Ali Sayfi, *el-Cehalet ve eseruhe fi ukdi'l-muavazât*, (Ürdün: 2000) 60.

³³ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Es-Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994), 3/187.

³⁴ Ebu İshak eş-Şirâzi, *el-Mühezzeb fi fikhî's-Şâfiî* (Beyrut:Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, ts.) 2/19.

³⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfi* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994) 2/12.

tarif edilmiştir.³⁶ İslam hukukunda mal insanın fitraten yöneldiği, koruma ihtiyacı duyulan ve dinen de mubah kabul edilen şeydir.³⁷ Mutlak anlamda bir nesnenin mal kabul edilmesi insanların bütününe veya büyük bir kısmının o nesneyi mal kabul etmesiyle olur. İslam hukukunda ise insanların bir şeye mal demeleri tek başına yeterli görülmemiş ve aynı zamanda Şâri’ tarafından da mal kabul edilmesi esas alınmıştır.³⁸

Aynın (malın) aynla değişiminde, satıma konu misli malların semen kabul edilmeleri de mümkündür. Buna göre, malın mislilik vasfından hareketle İslâm hukuku açısından mal kabul edilmeyen bir şeyin semen yerine kaim sayılması Hanefilerce fasit bir akdi netice verirken, diğer mezheplerce bu tür bir akit batıl olur.³⁹

1.3. Semen Taayyünü

Hanefilere göre alışverişte semen (para) akit esnasında sabit olmaz (taayyün), kabz esnasında taayyün eder. Çünkü akit esnasındaki tayinin hiçbir faydası yoktur.⁴⁰ Yine semenin tayin ile taayyün etmemesi sadece ivazlı akitlerde söz konusudur. Ayrıca paranın dışında semen olarak belirlenen mallar da tayin ile taayyün eder. Artık buradaki mal, bir açıdan semen, bir açıdan satım konusudur.⁴¹

Şâfiî mezhebine göre semen ivazlı akitlerde de tayin ile taayyün eder.⁴² Akit yapıldığı anda, semenin tayiniyle işaret edilen parada satıcının hakkı oluşacağı için bu paranın ortadan kalkması ile akit batıl olur. İşaret edilen paranın bir başka para ile değiştirilmesi de akdi batıl kılar. Bu görüşte olan müçtehitler semen ve mebî’ üzerindeki ayrımın isimlendirmeden öteye bir fark ifade etmediğinden hareketle, semenin de müşteri açısından mebî’ olduğunu kabul ederler. Dolayısıyla her iki bedelin de taayyün

³⁶ Se’di Ebu Hubeyb, *el-Kâmusu’l-fikhî* (Suriye: Dârü’l-fikr, 1988), 44.

³⁷ Mecelle, md. 126.

³⁸ Zeylâi, *Tebyinü’l-hakâik*, 4/103.

³⁹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 5/134; *el-Mevsuatü’l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 15/45.

⁴⁰ Buhâri, *el-Muhîtü’l-burhânî*, 7/142; Alâuddin es-Semerkandi, *Tuhfetü’l-fukahâ* (Beyrut: Dârü’l-kütübî’-ilmiyye, 1994) 3/36.

⁴¹ Semerkandi, *Tuhfetü’l-fukahâ*, 2/38.

⁴² Nevevi, *el-Mecmu’*, 9/332.

etmesini esas alırlar.⁴³ Bu husustaki yorum farklılığının sonucunda, akitte kabzdan önce semenin değişmesiyle Hanefilere göre akit geçerli olurken, Şâfiîlere göre akit geçersiz olur. Burada Hanefiler Abdullah İbn Ömer'in (r.a.) dinar karşılığında sattığı develerin parasını dirhem olarak almasını ve bu işleme Hz. Peygamber'in (s.a.s.) taraflar akit meclisinden ayrılmadıkça akdin geçerli olacağını ifade eden hadisini delil olarak kullanırlar.⁴⁴ Şâfiîler ise ribâyı yasaklayan hadiste⁴⁵ geçen *عَيْنًا بِعَيْنٍ* ifadesinin, semenin tayinine de işaret ettiği görüşündedir. Ayrıca onlara göre akit esnasında semenin taayyünü söz konusu olmasaydı semenin cinsi zikredilmeden, mutlak rakam üzerinden yapılan alışverişler de caiz olmalıydı. Bu şekildeki satımlar caiz olmadığına göre semenin akit esnasında taayyün etmesi gerekir.⁴⁶

1.4. Semendeki Cehaletin Sonuçları

1.4.1. Nehy-Fesad-Butlan İlişkisi

Hanefilere göre vafsa bağlı nehiy, yasaklanan fiilin şer'an kötü bir şey/iş olduğunu gösterir. Onlara göre nehiy şer'an yasaklanan şeyi terk etmeyi gerektirdiği gibi nehiy kipi de yasaklanan şeyin yapılmamasını gerektirir. Bu minvalde yasaklanan davranış ya bizzat (li aynihi) kendisi kötü olduğu için ya da başka bir sebepten dolayı (li ğayrihi) yasaktır. Dolaylı bir sebeple kötü olan davranış da ya mücavir⁴⁷ sebepten dolayı ya da davranışa bitişen bir illetten⁴⁸ dolayı yasaktır. Bu hususta Hanefilerin meseleye bakışını ortaya koyan İmam Serahsî "Usûl"ünde, İmam Muhammed'in (ö. 189/805) delilini zikrederken 'dolaylı nehyin ancak oluşan/geçerli bir şeyde olabileceğini' belirtir. Ona göre 'geçersiz bir şeyin

⁴³ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve edilletühü* (Dimeşk: Dârü'l-fıkr, 2007) 5/3373.

⁴⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme es-Serahsi, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1993), 13/126.

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/111; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 4/496.

⁴⁶ Ebu'l-Hasen el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, Thk. Ali Muhammed Muavvîd ve Ali Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1999) 5/139.

⁴⁷ Mücavir; akdin, rükün ve şartlarının dışında başka bir sebepten dolayı yasaklanması.

⁴⁸ Bu illet akdin sıhhat şartlarındaki bir eksikliklerdir. Mesela alış-verişteki faiz bu kapsamdadır.

yasaklanmasını varsaymak', gözleri görmeyen adama, bakma demek gibi anlamsız bir iş olacaktır.⁴⁹

1.4.2. Fasit Akdin Düzeltilebilmesi

Hanefilere göre semendeki cehalet ve gararın izalesiyle, fasit olan akit sahih hale dönüştürülebilir. Ne var ki bu tashih, taraflar akit meclisinden ayrılmadan yapılma şartına bağlanmıştır.⁵⁰ Hanefiler satım akdinde oluşan fesadı iki kısımda ele alır; zayıf fesat ve güçlü fesat.⁵¹ Akdin temeli olan mebî' ve semen dışında oluşan fesat zayıf fesattır. Mesela, vade belirsizliği sebebiyle akdin fasit olması zayıf fesat örneğidir. Bu tür akitler kurulduktan sonra fesat sebebiyle akdin feshedilmesi gerekirken vadedeki belirsizlik akit meclisi dağıldıktan sonra da giderilse akit sahih hale gelir. Her ne kadar fesat akitte karar kılrsa da daha sonradan tarafların vade üzerinde anlaşmaları ve vadeyi belirli hale getirmeleriyle akit sahih hale gelir.⁵² Akdin temel unsuru olan mebî' ve semende oluşacak cehalet ise kuvvetli fesattır, akit meclisinin dağılmasıyla kesinleşir, feshi ise vaciptir.⁵³

Mâlikîler batıl ve fasit akitlerin sonuç doğurmayacağı hususunda cumhurdan farklı düşünmemelerine rağmen fasit bir akitle alınmış malın değişime uğraması, yok olması, başkasının hakkının taalluk etmesi gibi bir sebeple⁵⁴ (fevatı) elden çıkması durumunda akdin sıhhat kazanacağı görüşündedir. Bu durumda da kıymeti üzerinden bir akit yapılmış gibi değerlendirilir.⁵⁵

2. “Emanet” Adıyla Yapılan Uygulamalar

Ofise “emanet bırakma” uygulamaları bazen resmî fiyatın açıklanmasının gecikmesi sebebiyle bazen de tamamen tüccar ve üreticinin kendi inisiyatifıyla söz konusu olabilmektedir. Bu

⁴⁹ Serahsi, *Usulü's-Serahsi* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2. baskı, 2005) 1/85.

⁵⁰ Muhammed b. Mevdud el-Mevsilî, *el-lhtiyar li ta'lili'l-muhtar* (Kahire: Matbaatü'l-Halebi, ts.), 2/26.

⁵¹ Sayfî, *el-Cehalet ve eseruhe*, 60.

⁵² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 5/3446.

⁵³ Serahsî, *el-Mebсут*, 13/49.

⁵⁴ Muhammed b. Abdullah Haraşî, *Şerh-u muhtasar-ı Halil* (Beyrut: Dârü'l-fıkr, ts.), 6/143. (وَلَا يَزِدُّهُ عَلَى نَائِبِهِ لَانْتِقَالَ مَلِكِهِ إِلَى الْمُشْتَرِي بِالْقَوَاتِ)

⁵⁵ Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris el-Karâfî, *Ez-Zahira*, Thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1994), 8/281-282.

bağlamda öncelikle ifade edelim ki burada ele aldığımız konu ürünün fiyatında herhangi bir belirsizlik olmadığı ve tamamen üreticinin fiyatı ucuz bulmasına bağlı olarak tüccara “emanet” adı altında bırakması (satması) uygulamasıyla sınırlıdır. Bu çerçevede henüz ürün alım fiyatının açıklanmadığı dönemlerde yapılan “emanet” işlemleriyle ilgili değerlendirmeye burada yer verilmemiştir. Yani satıcı ürününü peşin ve belli bir fiyat üzerinden satma imkânı varken ve buna engel teşkil edecek taban fiyatın tespit edilmemesi gibi bir belirsizlik söz konusu değilken -ileride değinilecek- farklı gerekçelerle bu tür bir işleme yönelmesiyle alakalı bir değerlendirme yapılacaktır.

Genellikle fındık, üzüm ve buğday üreticilerinin uyguladıkları bu yöntemin işleyişi ana hatlarıyla şu şekildedir; çiftçi yetiştirmiş olduğu ürünü tüccara verir, ürünün ne kadar olduğu ve kalitesi belirlenir, para ürünün verildiği gün değil, ödeme günündeki piyasa değerinden ödenir. Paranın hangi tarihte ödeneceği de çoğu zaman netleştirilmemektedir. Esasen üretici ürününü peşin olarak da satabilir. Ancak bu durum, ürünün fiyatını düşük bulan ve piyasa şartlarının yükselmesini beklemek isteyen kişilerce tercih edilmemekte ürünün miktarı ve kalitesi tespit edilerek tüccara ürünün bırakılması yoluna gidilerek fiyat belirsizliği üzere kurulu bir akit yapılmaktadır.

Yapılan akdi anlayabilmek ve genel bir tespit yapabilmek adına şu hususları zikretmekte yarar olacaktır:

1. Tüccar emanet adıyla aldığı ürünü kahir ekseriyetle satmak üzere almaktadır. Çok az bir oranda malı depoda muhafaza etme amacıyla “vedia” olarak bu işlemin yapılması da söz konusu olabilmektedir.

2. Üretici ürünü muhafaza edememe endişesiyle veya ürünü koyacak yer bulamaması sebebiyle tüccara emanet adıyla satmaktadır. Özellikle ürettiği ürünü fiyatlar yükselinceye kadar koruma/depolama imkânı olmayan kimselerin bu sisteme başvurdukları görülmektedir.

3. Tüccar ve sanayiciler emanet adı altında, acil paraya ihtiyaç duymayan kimselerden -bu yöntemle- ürün bulabildikleri için fiyatları istedikleri gibi şekillendirebilmektedir. Dolayısıyla piyasa

onların elinde oluşmaktadır. Bu nedenle çoğu zaman ürünün sağlıklı bir piyasa ile istenilen fiyata satılması mümkün olmamakta ve piyasanın tekelleşmesi problemi ortaya çıkmaktadır.

4. Üretici parasını almak isterse o günkü değer üzerinden ödeme yapılır. Bazıları emanete bıraktıkları ürünü piyasanın en yüksek olduğu dönemleri takip ederek parasını alma yoluna da gidilebiliyor.

5. Bazı üreticilerin belli bir fiyattan aşağı olmamak şartıyla (Mesela 10 liradan aşağı olmamak üzere) ürün sattığı da görülmektedir.

6. Üretici fiyatların yükselmesi ihtimaline binaen parasını almayı geciktirmektedir. Fiyatın yükselme ihtimali oranında düşme riski de bulunmaktadır.

Bu hususlar doğrultusunda, yapılan akdin öncelikle hangi akit türüne girebileceğini tespit etmeye çalışalım.

2.1. Emanet Akdi Açısından

Bir tür vekâlet anlamında olsa da vedia akdi malda tasarrufta bulunmaya engel bir mahiyet taşır ve malı korumaya matuftur. Ayrıca emanet malın korunması bağış mahiyetinde olup karşılığında ücret taalluk etmemesi esastır. Ancak başlangıçta ücretin şart koşulmasına veya emanet akdinde ücret alınmasına yönelik örfe bağlı olarak emanet bırakılana ücret de ödenebilir.

Öte yandan vedia/emanet bir malın korunması için bir başkasına bırakılmasını ve emanet bırakılan malı ifade eder. Vedia/emanet akdi, akit yapmaya ehil kişilerin karşılıklı iradeleri ve bu iradeye uygun beyan ile kurulur. Emanet malı yanında tutan kimsenin sahibinden izinsiz bu malda tasarruf hakkı yoktur, bu hususta fukaha arasında ittifak vardır. Şayet tasarruf yetkisi verilmişse bu, vekâlet işlemi haline döner ve vekâlet hükümleri cari olur.⁵⁶

Söz konusu uygulamanın gerçek bir “emanet” akdi olarak yapılması mümkündür. Ancak emanet akitlerinde; emanete lâyıkiyle riayet edilmesi, emanetin sahibi tarafından talep edildiği

⁵⁶ Mustafa Yıldırım, "Vedîa", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vedia> (04.05.2023).

anda hemen iadesi, teaddî ve kusur olmaksızın telef olan malın tazmine konu olmaması, teaddî ve kusur var ise emanete konu malın tazmin edileceği gibi kurallar⁵⁷ bulunduğu göz önünde tutulmalı ve yapılan işlem bu kurallar çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Tüccar emanet adı altında almış olduğu ürünü hemen satmakla veya ürün üzerinde tasarrufta bulunmakla emanet akdinin esası olan bu kuralları çiğnemektedir. Şayet emanet olarak bırakılan malda kasıtlı olarak bir tasarruf söz konusu olursa tazmin hükümleri çerçevesinde malın misliyle, bu mümkün olmaz ise değeriyle ödenmesi gerekir. Bu ödeme de malın telef günündeki değerinden olacaktır.⁵⁸ Dolayısıyla malı aldığı günlerde satmak suretiyle elinden çıkaran bir tüccarın ödeyeceği fiyat, üreticinin malın fiyatının yükselmesini öngörerek hedeflediği yüksek fiyat olmayacaktır. Hiçbir üretici de zarar edeceği bir emanet akdini yapmaya yanaşmaz. Aslında üreticinin ve tüccarın bu akdi bir emanet olarak değil satım akdi olarak gördükleri ve işlemleri de bu minval üzere yaptıkları bilinmektedir. Dolayısıyla bu işlemi emanet akdi olarak görmek mümkün değildir.

Diğer taraftan emanet malda tasarrufta bulunma izni verilmişse bu durumda işlem “vekâlet” halini alır. Bu bağlamda yapılan işlem “usulsüz vedia” olarak nitelendirilen ve İslam hukukçuları tarafından geçerliliği tartışmalı olan bir “emanet” uygulaması haline gelmiş olacaktır.⁵⁹

2.2. Karz Akdi Açısından

Esasen normal emanet akdinden farklı uygulanan ve mutlak tazmin sorumluluğu açısından klasik emanet akdinden ayrılan usulsüz vedia, karz/borç akdi olarak da nitelendirilebilir. Bu çerçevede başlangıç itibarıyla emanet olarak başlayan bir işlem daha sonra karz akdine dönüşmüş olacaktır.

Karz akdi -bilindiği üzere- mislî mallarda caizdir. Bu bağlamda vasıf ve nitelikleri tespit edilebilen zirai ürünler karz akdine konu

⁵⁷ Bedrettin Ayni, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2000), 10/110; Bilmen, *Istîlâhât-ı fikhîyye*, 4/147.

⁵⁸ Bilmen, *Istîlâhât-ı fikhîyye*, 4/157-184.

⁵⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 5/3797.

olur. Enflasyona veya maliyete bağlı olarak söz konusu borcun ödeme zamanı ile borcun oluşma zamanı arasındaki değer farkının dikkate alınması da mümkündür. Bu bağlamda söz konusu borcun ödenmesinde malın rayiç değeri üzerinden bir hesaplama da İslâm hukukuna aykırı olmayacaktır.⁶⁰

Diğer yandan karz akdinde borç veren açısından vade bağlayıcı değildir.⁶¹ Bu nedenle borç veren alacağını istediği zaman talep edebilir. Söz konusu uygulama, ödemenin bir vadeye bağlanmaması itibarıyla karz akdine aykırı değildir. Fakat ürünü satan/alacaklı taraf için istediği zaman borcu talep etme imkânı sunulurken, ürünü alan/borçlu tüccara bu imkân verilmemektedir. Bu nedenle uygulamanın klasik bir karz ilişkisi olarak nitelendirilmesi zor gözükmemektedir. Nitekim bu tür bir işlem tüccara ya da üreticiye zarar olacaktır. Çünkü üretici alacağını fiyatların yüksek olduğu bir dönemde almak isterken, tüccar da borcunu fiyatların en düşük olduğu bir dönemde ödemek isteyecektir.⁶²

Kanaatimizce ürünün bu yöntemle tüccara teslim edilmesinin karz akdi olarak değerlendirmesi doğru bir yaklaşım değildir. Ayrıca bu işlemi uygulayan üretici ve tüccarın niyeti alışveriştir. Bu itibarla, akdin karz olarak değerlendirilmemesi daha uygun olacaktır.

2.3. Satım Akdi Açısından

Bu işlemin bir alışveriş akdi olduğunu varsayarsak; yapılan işlem, mebî', semen ve vadenin taraflar arasında nizaa sebep olmayacak şekilde belirli olması ve mebî'in mevcut olması gerekir. Bu bağlamda fiyat ve vade belirsizliği prensipleri⁶³ açısından söz konusu akit problemlili gözükmemektedir. Bununla birlikte bu tür akitlerde örf (teamül), ihtiyaç-zaruret ve maslahat istihsân gerekçesi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda isticrâr akdine benzerliğinden hareketle bu akde cevaz verilebilmesi hususu kanaatimize vechü'l-istihsân prensibi çerçevesinde ele alınmalıdır.

⁶⁰ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 4/516; Bilmen, *Istılâhât-ı fıkhiyye*, 6/94, 95, 96.

⁶¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/396.

⁶² İbnü'l-Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, 4/5.

⁶³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/138; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 5/15.

Emanete bırakma, ofise mal dökme, açığa dökme vb. adlarla yapılan işlemin örf halini aldığı kabul edilmesi halinde bu akit *bey' bi'l-isticrâr* kapsamında değerlendirilebilir. Ancak burada toplumsal davranışın İslâm hukuku açısından 'örf' kabul edilmesinde, hangi gerekçeye dayanacağı iyi tespit edilmeli ve keyfi uygulamalara dayandırılmamalıdır. Bu bağlamda genel kurala aykırı bir hüküm vermeyi gerektirecek örfün bir zarurete-ihתיyaca, zorluğu giderme prensibine veya toplumsal bir maslahata mebni olması gerekir.⁶⁴ Zaruret-ihתיyaç açısından böyle bir yöntemle başvurmayı gerektirecek bir gerekçe olup olmadığının belirlenmesi ise, konunun tarafları açısından ayrı ayrı ele alınmasıyla mümkün olacaktır.

Tespitimize göre üreticileri böyle bir akdi yapmaya mecbur kılan sebep fiyatlar yükselinceye kadar ürünü muhafaza etme endişesi ve ürünü satıncaya kadar depolama imkânsızlığıdır. Üreticilerin bu ihtiyacının, yapılan fasit akde cevaz gerekçesi yapılması tartışmaya açıktır. Zira Toprak Mahsulleri Ofisi'nin buğday üreticilerine yönelik *ücretli emanet*⁶⁵ uygulamasının dayanıklı gıda maddelerinin tamamı için uygulanması mümkündür.

Öte yandan ürüne ihtiyaç duyan tüccarın, nakit para sıkıntısına bağlı olarak bu yola başvurması -ihtiyaç gerekçesiyle ve ödemenin piyasa değeri üzerinden olması şartıyla- istihsânen caiz kabul edilebilir. Yine selem akdine de aynı gerekçeyle cevaz verildiği⁶⁶ düşünüldüğünde ticari hayatın devamlılığı gibi bir ihtiyaç söz konusu ise bu işleme isticrâr akdi çerçevesinde cevaz verilebilecektir.

Ne var ki yapılan işlemin klasik anlamda uygulanan isticrâr akdinden ayrılan bazı yönleri bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle öne çıkan husus ödeme tarihinin tamamen satıcının inisiyatifine bırakılmış olmasıdır. Esasen isticrâr akdi uygulamasında borçlu eline imkân geçtiği anda borcunu ödeyebilir.

⁶⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, "ÖRF", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/orf#1> (08.05.2023).

⁶⁵ TMO, emanet hububat alımlarına başladı (tarimorman.gov.tr) (e.t. 04.05.2023)

⁶⁶ Kâsâni, *Bedâiu's-sanâi'*, 6/201; Merğînâni, *el-Hidâye*, 3/72; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 2/34. (وَيْسَعَى بَيْعِ الْمَفَالِيسِ شَرْعٌ لِحَاجَتِهِمْ إِلَى رَأْسِ الْمَالِ)

Burada ise ödeme zamanını alacaklı belirlemektedir. Dolayısıyla yapılacak işlemin tam anlamıyla isticrâr akdi kapsamında değerlendirilebilmesi için tüccarın da borcunu istediği anda ödeme imkânı olmalıdır.

Maslahat gerekçesiyle bu akdin cevazı hususuna gelince; bu da tartışmaya açık bir meseledir. Gerek fındık gerekse diğer ürünler için böyle bir yöntemin takip edilmesi ilk bakışta toplumun yararına gibi görülmektedir. Çünkü üretici hem ürününü koruyamama riskinden kurtulmuş hem de ürününü istediği zaman istediği fiyattan satma imkânına kavuşmuş olmaktadır. Ancak ürünün tüccara emanet adıyla verilmesi ürün değerinin istenen seviyeye çıkamamasına ve ürünün tüccarın elinde toplanmasıyla tekelleşme ve ihtikâr sorununa zemin hazırlamaktadır. Böyle bir durum da hem üreticileri hem de tüketicileri olumsuz yönde etkileyebilecektir.⁶⁷

Netice itibarıyla; yapılan işlemin emanet akdi veya karz akdi olarak kabul edilebilmesi için söz konusu işlem *emanet* veya *karz* olarak kurulmalı ve kurulan akdin şartları gözetilmelidir. Bu nedenle başlangıçta satım akdi olarak kurulan bir işleme, bu akitlerin şartlarını tam anlamıyla taşımadığı halde, sonradan emanet veya karz hükmü bina etmek doğru bir yaklaşım değildir.

3. Bey' Bi'l-isticrâr

İnsanlar hayatın akışı içerisinde isticrâr akdi türü ticari işlemlere müracaat etmektedir. Bu minvalde kaynaklarımızda farklı isticrâr türlerinden bahsedilmektedir.⁶⁸ Bu bağlamda en fazla uygulanan isticrâr işlemleri şunlardır:

1. Müşteri, satın almak istediği ürünü farklı zamanlarda satıcıdan teslim alır. Daha sonra o güne kadar ne kadar borç oluşmuşsa bunu, ürünü satın aldığı gündeki fiyat üzerinden topluca öder. Burada ürünün fiyatında bir belirsizlik yoktur, ancak müşterinin ürünün fiyatını veya toplam ne kadar borcu olduğu bilememesi söz konusudur.

⁶⁷ Ali Kaya, “Fındık Fiyatını Kim Belirliyor”, <http://www.yesilgiresun.com.tr/findik-fiyatini-kim-belirliyor-makale,1492.html>, E.t.: 04.05.2023.

⁶⁸ *el-Mevsuatü'l-fıkhıyye el-Kuveytıyye*, 9/43.

2. Müşteri ürünü satın alır. Ancak ürünün fiyatı yerine alınan malın miktarı/niteliği vb. kaydedilir. Ödeme, malın ödeme günündeki değeri üzerinden yapılır. Yani malın fiyatı ilk alışveriş esnasında belirlenmemiştir.⁶⁹

Çalışmamızda özellikle enflasyonist ortamlarda daha da revaç bulan ve üzerinde duracağımız “emanete bırakma” işlemiyle de benzerlik gösteren ikinci uygulama üzerinde duracağız.

3.1. İsticrâr Akdinin Tanımı

Bey' ve isticrâr kelimelerinden oluşan *bey' bi'l-isticrâr*, “malın mal karşılığında temlik ve temellük gayeli değişimi”⁷⁰ anlamına gelen bey' akdinin, vadeli alışverişlerde, satılan malın fiyatlandırılmasının ödeme gününde belirlenerek yapılmasını ifade eder. Bu minvalde borcun sürüncemede bırakılması anlamından (اجرت الدين) hareketle isticrâr kelimesi literatüre girmiştir.⁷¹

İsticrâr bir malın, fiyatını zikretmeden ücretini sonradan ödemek üzere satın almak ve malı tükettikten sonra bedeli ödeme günündeki değerden ödeme suretiyle yapılan bir alışveriş işlemidir.⁷²

Bey' bi'l-isticrâr, teati suretinde yapılan akitlerle iç içe değerlendirilir. Ancak teati şeklinde yapılan akitlerde her ne kadar sattım-aldım vb. lafızlar zikredilmese de satıcı ve müşteri mebî' ve semeni bilmektedir.⁷³ Bey' bi'l-isticrârda ise mal alındığı esnada fiyat belirlenmediğinden semende cehalet söz konusu olduğu gibi (akdin ödeme anında yapılmış olacağı varsayıldığında) mebî'in ortada olmama ihtimali de söz konusudur.⁷⁴

Özellikle enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde, standart malların veresiye satışında alışverişler malın fiyatı belirlenmeden yapılmak zorunda kalınmaktadır. Zira ödeme gününe kadar malın değerinin ne kadar olacağı kestirilememektedir. Bu nedenle vade

⁶⁹ Aslan, *İslâm Ticâret Hukukuna Göre Cehâlet*, 196.

⁷⁰ Mecelle, md. 105.

⁷¹ Muhammed b. Ali Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münir* (Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ts.) 65.

⁷² Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. Baskı, 1992), 4/516.

⁷³ Zeylâi, *Tebyinü'l-hakâik*, 4/4.

⁷⁴ *el-Mevsuatü'l-fıkhiyye el-Kuveytiyye*, 9/43.

farkı eklemek suretiyle oluşacak değer kaybını malın fiyatına yansıtmak da zorlaşmaktadır. Bu sebeple esnaf, malı değeriyile değil cinsi, ismi, miktarı vb. ile kaydetmektedir. Deftere herhangi bir fiyat yazılmadığı için de malın fiyatı ödeme gününde belirlenir ve borç bu fiyat üzerinden ödenir.⁷⁵

İsticrâr türü akitlerde iki husus fıkhî açıdan dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi akitte oluşan fiyat belirsizliği diğeri de vadedeki belirsizliktir. Buna göre söz konu akit başlangıç itibarıyla satım akdi olarak kurulsun da bu işlem neticesinde borçlunun zimmetine yüklenen bir borç söz konusudur. Bu açıdan Bedri Aslan'ın tezinde belirttiği fukahânın vade belirsizliği üzerinde durmaması hususu; -onun ifadesiyle- “*örfçe az kabul edilmiş ve bu konuda taraflar arasında çekişmenin çıkması da beklenmemektedir*”⁷⁶ şeklinde örfî bırakıldığına yönelik bir değerlendirilme mümkünse de -kanaatimizce- meselenin karz akdiyle ilişkisi nedeniyle vade belirsizliği üzerinde durulmadığını kabul etmek daha uygun olacaktır. Zira alacaklının borcunu her an talep hakkının olması ve isticrâr akdi türü bir işlemin ancak misli mallarda yapılabileceği göz önünde bulundurulduğunda bunu satım akdi olarak kurulan ve karz işlemiyle de ilişkili bir akit olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Bu genel açıklamalardan sonra bey' bi'l-isticrâr uygulamasını, mezheplerin görüşlerini ayrı ayrı ele alarak ortaya koymaya çalışalım.

3.2. Bey' Bi'l-İsticrar Hakkındaki Değerlendirmeler

3.2.1. Hanefî Mezhebi

Hanefilere göre isticrâr şeklinde yapılan bir alışverişte, mal tüketildikten sonra bir hesaplama söz konusu olması halinde, bu işlem madumun satışı anlamına gelecektir. Çünkü mal kabzedildiğinde fiyat bilinmemekte, alışveriş de mal tüketildikten sonra tamamlanmaktadır. Malın satılması, mal tüketildikten sonra gerçekleşecek, dolayısıyla madumun satışı olarak akit batıl

⁷⁵ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular 2* (Samsun: Etüt Yayınları, 2010), 143.

⁷⁶ Aslan, *İslâm Ticâret Hukukuna Göre Cehâlet*, 197.

olacaktır.⁷⁷ Ödeme gününde malın ortada bulunması durumunda ise, fasit olan bir akit geç de olsa sıhhat kazanmış olacaktır.

Ancak müteahhir ulema istihsânen, bu meseleyi mebî'in bulunması şartı (اشْتِرَاطُ وُجُودِ الْمَبِيعِ) dışında tutmuşlar⁷⁸ ve yapılan satışta müsamahalı davranarak bu işlemin cevazına hükmetmişlerdir.⁷⁹

Hanefi mezhebinde bu akdin, madumun satışı olarak değerlendirilmemesi gerektiği görüşünde olan alimler de vardır.⁸⁰ Bu görüştekiler meseleyi malikinin izniyle itlaf edilen malın tazmini (ضَمَانُ الْمُتْلَفَاتِ بِإِذْنِ مَالِكِهَا) olarak değerlendirir. Bu bakış açısına göre mal tazmin edilmek suretiyle işlem sıhhat kazanmış olacaktır. Bu görüşte olan İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) meseleyi madumun satışı olarak değerlendirmenin doğru olmayacağı görüşünü, “her ne kadar mal sahibi malını satmak niyetiyle müşteriye vermiş olsa da sırf niyetle akit oluşmayacağı için bu bir satış işlemi olmayacaktır” sözleriyle savunur.

Ona göre bu işlem misli malın borç verilmesi⁸¹ meselesi bağlamında caiz kabul edilebilir. Yine bu meselenin, ivaz şartıyla hibe (الْمَقْبُوضِ عَلَى (الْهَبِيَّةِ بِشَرْطِ الْعَوَضِ) olarak değerlendirmekle ve sevm-i şirâ (سَوْمِ الشِّرَاءِ) meselesinde olduğu gibi tazmin hükümlerini işletmekle çözüme kavuşturulabileceğini ifade etmektedir.⁸² Dolayısıyla mal ister misli ister kıyemî olsun, semenle tazmin edilmiş olacaktır. Sonuçta bey' bi'l-isticrâr yöntemiyle tazmine konu olan malı piyasa değerinden ödemekle müşteri zimmetinde oluşan borçtan kurtulmuş, satıcı da alacağını almış olur.

3.2.2. Şâfiî Mezhebi

Şâfiîlere göre bey' bi'l-isticrâr nev'inden alışverişler batıldır.⁸³ Çünkü onlar, isticrâr akdini teati kapsamında değerlendirir. Şâfiîler

⁷⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 5/232.

⁷⁸ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 5/516.

⁷⁹ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 5, 279.

⁸⁰ *el-Mevsuatü'l-fıkhıyye el-Kuveytiyye*, 9/43.

⁸¹ Âyanın karzı: Misli mallar karz akdinin konusu olabilir. Bu bağlamda akde konu zirai ürün borç verilmiş gibi kabul edilir.

⁸² İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 4/517.

⁸³ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/326; Ramli, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/375.

teati (filen mübadele)⁸⁴ ile satım akdinin gerçekleşmeyeceği görüşündedir. Onlara göre satım akdi ancak lafzi icap-kabulle veya buna işaret eden söz, fiil vb. ile oluşur. Teâtî akdi, ayette⁸⁵ satım akdi için şart koşulan ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in satım akdinin olmazsa olmazı kabul ettiği⁸⁶ karşılıklı rızaya delalet etmez. Çünkü rıza kalpte oluşan gizli bir şeydir. Kalpte oluşan rızayı da ancak söz veya söz yerine kaim bir işaret ortaya koyabilir. Zaten yapılan akdin ispatı için de böyle bir karineye ihtiyaç vardır.⁸⁷

Şâfiî mezhebinde teati şeklindeki akitler batıl kabul edilmekle birlikte, teati ve isticrâr nevinden akitlerin geçerliliği üzerine tartışıldığı da görülmektedir. İmam Nevevî (ö. 676/1277) teati ile oluşan akdin insanlar tarafından bey’ kabul edildiği, dolayısıyla semende tearuza düşülmediği sürece bu akdin caiz olacağı görüşündedir.⁸⁸ İbn Süreyc (ö. 306/918) günlük alım-satıma konu olan basit şeylerde teatinin yapılabileceğini kabul eder. Begavi (ö.436/1044)’nin de içinde bulunduğu bazı âlimler ticaret örfünün olduğu her çeşit alışverişte teatinin yapılabileceğini söylemek suretiyle söz konusu akde cevaz vermişlerdir. İmam Gazali (ö.505/1111) de teati yoluyla gerçekleştirilen akitlerde toleranslı davranılması gerektiğini ifade ederek bu akdin mubah olacağı görüşünü benimsemiştir.⁸⁹

3.2.3. Mâliki ve Hanbeli Mezhepleri

Mâliki mezhebinde bu konu “başkalarının aldığı fiyat üzerinden yapılan, piyasa şartlarındaki fiyatın esas alındığı ve akit anında taraflarca fiyatın net bir şekilde belirlenmediği ticari işlemler” arasında ele alınmıştır. Bu bağlamda söz gelimi “bu ürünü falanca kaça almışsa o fiyattan senden alıyorum” şeklinde kurulan bir akde, bu işlemde hayır olmadığı ifade edilerek cevaz verilmediği

⁸⁴ Tarafların sözle veya işaretle iradelerini ortaya koymaksızın mebî’ ve semeni değiştirmelerine teâtî akdi denir.

⁸⁵ Nisâ, 4/29

⁸⁶ İbn Mace, Ticarât 18; İbn Hibbân, *Sahih*, 9/341.

⁸⁷ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 2/326-327.

⁸⁸ *el-Mevsuatü’l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 9/44.

⁸⁹ Gazzali, *İhyâ-ü ulûmi’d-Din* (Beyrut: Dârü’l-Marife, ts.), 2/68.

görülür. Satım, icâre vb. bütün ivazlı akitlerde de aynı bakış açısı işletilmektedir.⁹⁰

Bu tür akitlerde satıcıya baştan toplu bir ödeme yapılarak peyderpey alışveriş yapılabilirdiği gibi ödeme alışveriş yapıldıktan sonra da yapılabilir. Her iki uygulamada da malın fiyatının belirlenmesi daha sonraya bırakılmaktadır. Bu çerçevede teati kapsamında ele alınan isticrâr akdi, içerdiği fiyat belirsizliği sebebiyle akdin sıhhatine engel olacak oranda garar ve bilinmezlik içermektedir. Bu nedenle ürünün ödemesinin başta veya sonda yapılması dikkate alınmaksızın fiyatta meydana gelecek belirsizlik sebebiyle bu tür akitler caiz görülmemiştir.⁹¹

Hanbelî mezhebi de isticrâr akdini semen zikredilmeksizin yapılan alışverişler bağlamında ele almıştır. Merdâvî (ö. 885/1480), Hanbelî mezhebinin ve ashabin çoğunluğunun fiyat belirlenmeden yapılan akitlerin sahih olmayacağı görüşünde olduklarını belirtmektedir.⁹² İbn Müflih (ö. 884/1479) Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in semen konuşulmaksızın yapılan akdin sıhhati hususunda iki görüşünden bahseder. Bu rivayetlerden birisinde bu akde cevaz verilirken diğerinde akdin caiz olmayacağı belirtilmiştir.⁹³

3.2.4. İbn Kayyım El-Cevziyye'nin Görüşü

Teati şeklindeki akitlerin caiz olacağını savunan İbn Kayyım el-Cevziyye teatiye cevaz vermeyen fakihleri, bu akitleri yasaklamaları ve yapılan akdi fasit kabul ederek bu yolla elde edilen mallarda mülkiyet naklinin olmayacağı yönündeki görüşleri sebebiyle eleştirir. Ona göre pazarlık yapılmaya muhtaç olan akitler dışında teati uygulamasından uzak durmak çoğu zaman mümkün değildir. Çünkü günlük olarak fırından, kasaptan vb. yapılan alışverişlerde mutlaka teati işlemi yapılacaktır.

İbnü'l-Kayyım, her asırda insanların uyguladığı bir işlem olması hasebiyle de isticrâr akdini caiz kabul etmenin daha isabetli

⁹⁰ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 3/314.

⁹¹ *el-Mevsuatü'l-fıkhiyye el-Kuveytiyye*, 9/49.

⁹² Alauddin Ebu'l-Hasan Merdâvî, *el-İnsaf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf*, Dar-u İhyau't-Turas el-Arabiyyi, t.y., c. 4, s. 310.

⁹³ Burhaneddin Ebu İshâk İbn Müflih, *en-Nüket ve'l-fevâid ale müşkili'l-muharrar* (Riyad: Mektebetü'l-maarif, 1983), 1/298-299.

olacağı görüşündedir. Bu görüşünü teyit etmek için hocası İbn Teymiyye'nin insanlara örnek olsun diye (semeni belirtmeksizin) başkalarının aldığı fiyattan alıyorum (أَخَذْتُ بِمَا يَأْخُذُ بِهِ عَتْرِي) sözünü de nakleden İbnü'l-Kayyim, teatiyi yasaklayanların bile bu uygulamalardan uzak duramayacaklarını ifade eder.

İbnü'l-Kayyim ayrıca Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyasta teatiyi haram kılmayı gerektirecek delil bulunmadığını söyler. O, mehir belirlenmeden kıyılan nikâhın, mehr-i misille sıhhat kazanacağı yönündeki icmaya ve ücret belirlenmeden kurulan icâre akdinin ecr-i misille caiz kabul edilmesine kıyasla, gayesi semen olan bir alışverişin semen-i misille geçerli olması gerektiği görüşündedir. Ona göre insanların maslahatı da ancak bu şekilde gerçekleşmiş olacaktır.⁹⁴

3.3. Bey' Bi'l-isticrârın Değerlendirilmesi

İsticrâr akdi, teati akdi çerçevesinde ele alınan ve ilk dönem fukahâ tarafından fasit veya batıl kabul edilen bir akit türüdür.⁹⁵ Devletlerin altın ve gümüş paralar yerine piyasaya mağşuş ve fülüs paraları sürmeleri, paranın eşya karşısında değer kaybetmesi probleminin ciddi boyutlara ulaşmasına sebep olmuştur. Borç akdinde ve vadeli alışverişlerde de etkisi hissedilen bu problem, vadeli alışverişlerde insanların zarara uğramalarının sebebi haline gelmiştir. Toplum da zararı önleme refleksiyle enflasyon kaybını telafi etme yöntemi geliştirmeye başlamıştır. İşte bu yöntemlerden birisi de bey' bi'l-isticrârdır.

Ebu Yusuf'un gerek karz akdinde gerekse vadeli satışlarda enflasyona bağlı değer kaybının telafi edilebileceği görüşünün⁹⁶ bir sonraki aşamasının isticrâr akdi olduğunu söylenebilir. Çünkü Ebu Yusuf'un bu görüşünün zımnen bey' bi'l-isticrâra işaret ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim vadeli olarak, fiyat belirlenerek satılan bir

⁹⁴ İbn Kayyîm el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkûn an Rabbi'l-âlemîn* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1991), 4/5; *el-Mevsuatü'l-fikhiyye el-Kuveyyiyye*, 9/47, 50; 15/9.

⁹⁵ Haskefi, *ed-Dürü'l-muhtâr şerh-u Tenvirü'l-ebşâr* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2002), 1/395; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 4/217.

⁹⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, 4/533. [عَلَى قَوْلِ أَبِي يُوسُفَ الْمُعْتَى بِهِ لَا فَرْقَ بَيْنَ الْكَسَادِ وَالْإِنْقِطَاعِ وَالرُّخْصِ] (وَالْعَلَاءِ فِي أَنَّهُ تَجِبُ قِيمَتُهَا يَوْمَ وَقَعَ الْبَيْعُ أَوْ الْقَرْضُ لَا مِثْلَهَا)

malın enflasyon farkının ödeme esnasında talep edilmesiyle o malın ödeme günündeki değerden fiyatlandırılması arasında işleyiş itibariyle bir farklılık olsa bile neticede varılan nokta aynıdır. Ayrıca enflasyon farkının ödeme gününde talep edilmesinin çoğu zaman mümkün olmayacağı ve belki de taraflar arası tartışmaya sebep olacağı için bir malın isticrâr yöntemiyle satılması uygun görülmüştür.

Bey' bi'l-isticrârın, özellikle Hanefi fukahâsı tarafından,⁹⁷ iki açıdan ele alınarak değerlendirildiğini yukarıda ifade etmeye çalıştık. Bu bağlamda, yapılan alışverişi ya madumun satışı olarak göreceğiz ya da tazmin gerektiren bir karz akdi olarak değerlendireceğiz. İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye'nin de ifade ettiği gibi⁹⁸ satılan bir malı sanki satılmamış gibi görerek bir hile yoluna gitmenin hiçbir manası yoktur. Bu hususta İbn Kayyim'ın bakış açısının sosyal hayatta daha işletilebilir olduğu görülmektedir. Zira isticrâr akdi alışveriş işlemidir ve ortaya çıkan fiyatta taraflar nizaya düşmedikleri sürece bu işlem caizdir. Anlaşmazlığa düşmeleri durumunda ise akit fasit olacaktır. Hanefilere göre, fasit bir akit kabz ile mülkiyet ifade edeceği ve fasit bir akitle elde edilen malın misliyle veya kıymetiyle tazmini⁹⁹ mümkün olacağı için satıcının zararı da telafi edilmiş olacaktır. Malın tazmininin de ödeme günündeki fiyattan olması istihsânen daha uygun olacaktır.¹⁰⁰

İsticrâr akdine cevaz verilmesinde, istihsân delilinin işletildiğini fukahânın açıklamalarından anlamaktayız. Bu bağlamda vechü'l-istihsân¹⁰¹ meselesi de önem arz etmektedir. Çünkü bey' bi'l-isticrârda işletilen istihsân gerekçesinin, bu çerçevede değerlendireceğimiz "emanete bırakma" türü akitlerde bulunup bulunmadığının belirlenmesi, bu akitlere verilecek cevazın tespiti açısından önemlidir. Zira isticrâr akdi işi

⁹⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, 4/533.

⁹⁸ İbnü'l-Kayyim, *l'Îmu'l-muvakkîn*, 4/5.

⁹⁹ Merğînâni, *el-Hidâye*, 3/51-52.

¹⁰⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/516.

¹⁰¹ Vechü'l-istihsân; nass, icma, örf, zaruret ve ihtiyaç, maslahat gerekçelerinden biriyle gerçekleştirilebilir.

kolaylaştırmak, zaruret-ihtiyaç ve zorluğu giderme gerekçeleriyle caiz kabul edilmiştir.

Sonuç

Genellikle fındık, çay, buğday, arpa, üzüm, pamuk gibi zirai ürünler üzerinde “emanete bırakma” adıyla yapılan ticari uygulamalarda ürün her ne kadar ‘emanet’ diye teslim edilse de söz konusu işlem satım konu edilmektedir. Emanet şartları da dikkate alınmaksızın yapılan bu işlemin esasında bir emanet akdi olmadığı ve emanet amacıyla yapılmadığı da taraflarca bilinmektedir. Nitekim bu işlem başlangıçta malın fiyatı belirlenmemiş bir alışveriş akdi iken fiyatın mal tüketildikten sonra belirlenmesi itibarıyla olmayan malın (madumun) satışı anlamına gelmektedir. Çünkü mal kabzedildiğinde fiyat belirlenmemekte, ödeme gününde de çoğu zaman mal ortada olmadığı için alışveriş mal tüketildikten sonra tamamlanmaktadır.

Akitlerde itibarın lafız ve kalıplara değil mana ve maksada göre olduğu kuralından hareketle günümüzde emanet adıyla yapılan bu tür akitleri mal teslim edilirken fiyatın belirlenmediği bir satış işlemi olarak görmek gerekir. İslam hukukunda alışveriş akdinin geçerli olabilmesinin şartlarından biri bedelin belirlenmiş olmasıdır. Hanefilere göre bedel belirlenmediği takdirde akit fasit, diğer mezheplerde ise bedelin belirlenmediği bir satım akdi batıldır.

Diğer yandan fiyatların çok değişken olduğu dönemlerde bir çözüm şekli olarak ortaya çıkan bu vb. akitler fıkhi literatürde "isticrâr akdi" olarak ifade edilmektedir. Kaynaklarda zorluğu (harac) gidermek amacıyla örfe dayalı olarak kişinin bir iş yerinden fiyat belirlenmeden ve bedeli ürün tüketildikten sonra ödenmek üzere peyderpey bir mal almasının (isticrâr akdi) caiz olduğu yönünde görüşler mevcuttur.

Bu husustaki içtihatların; bu yöndeki ihtiyaca, bu minvalde oluşmuş örfe, tarafları nizaa götürmemesine ve bütün bunlara dayanan istihsân gibi gerekçe ve delillere dayandırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla özellikle fiyatların istikrarsız olduğu dönemlerde toplumda bu yönde bir örf oluşması durumunda insanların maslahatı da dikkate alınarak arpa, buğday, üzüm gibi

misli (standart) malların fiyatları baştan belirlenmeden sadece miktarının kaydedilmesiyle yapılacak bir işlemin caiz olacağı kabul edilir. Bu durumda fiyatı belirlenmeden alınan malın bedeli tarafların karşılıklı rızası ile niza sebep olmayacak şekilde belirlenen ödeme günündeki rayiç fiyat üzerinden ödenebilir.

Bu genel açıklamalar çerçevesinde *ofise mal dökme, emanete bırakma, açığa dökme* adıyla yapılan alışveriş uygulamalarına;

a- İleride herhangi bir tarihte yapılacak ödemenin piyasada oluşacak en yüksek bedelden yapılmasının şart koşulmaması, ödeme günündeki ortalama rayiç değerini esas alınması,

b- Fiyatların yükselmesi ön görülerek kurulan bu akitte fiyatın düşmesine karşı bir önlem olarak bir alt sınır belirlenmemesi,

c- Ödeme gününün sadece alacaklının isteğine bırakılmaması, tüccarın da dilediğinde borcunu ödeyebilmesinin mümkün olması, gibi şartlara riayet edilmesi kaydıyla cevaz verilebilir. Ancak akdin taraflarının haksız kazanç sağlamasına veya diğerinin haksızlığa uğratılmasına zemin hazırlayacak mahiyetteki akitlerden uzak durulmalıdır.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ali Haydar Efendi. Dürerü'l-hukkâm şerh-u Mecelleti'l-ahkâm. Çev: Raşit Gündoğdu-Osman Erdem, İstanbul: Osmanlı Yayınevi, ts.
- Aliş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Minehu'l-celil şerh-u Muhtasar-ı Halil*. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1989.
- Âmidî, Ebu'l-Hasan. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1937
- Ayni, Bedrettin, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-u İslâmiye ve ıstılâhât-ı fıkhiyye kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Burhaneddin. *el-Muhîtü'l-burhânî fî-fikhi'n-Nu'mânî*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'ü's-sahîh*. Kahire: Dâru İbni'l-Cevzî, 2010.
- Cezirî, Abdurrahman b. Muhammed. *El-Fıkh-u ale'l-mezâhibi'l-erbaa*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003.
- Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular 2*. Samsun: Etüt Yayınları, 2010.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmet b. Arafe. *Haşiyetü'd-Desûkî*. Lübnan: Dârü'l-fikr, ts.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Örf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/orf#1> (08.05.2023).
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. Sünen. thk. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 2. Basım, 2007.
- Ebu Hubeyb, Se'di. *el-Kâmusu'l-fikhî*. Suriye: Dârü'l-fikr, 1988.
- Feyyûmî, Muhammed b. Ali. *el-Misbâhu'l-münir*. Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ts.
- Gazzali, Muhammed b. Ahmed. *el-Vesît fî'l-mezhebe*. Kahire: Daru's-selâm, 1417.
- _____, *İhyâu ulûmi'd-Din*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ts.
- Haraşî, Muhammed b. Abdullah. *Şerh-u muhtasar-ı Halil*. Beyrut: Dârü'l-fikr, ts.
- Haskefi, Muhammed Alâuddin b. Ali. *İfadatü'l-envâr ale usûli'l-menâr*. Dimeşk: Mektebetü'l-İmamî'l-Evzâî, 2007.
- _____, *ed-Dürri'l-muhtâr şerh-u Tenviru'l-epsâr*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002.
- Heytemî, İbn Hacer. *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*. Mısır: Mektebetü't-ticâriyye, 1983.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. Baskı, 1992.
- İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2004.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed. *el-İhsan fî Tekerîb-i Sahih-i İbn Hibbân*. Thk. Şuayb Arnâvût, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1988.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Şemsettin Muhammed b. Ebu Bekr ez-Zer'î. *İ'lâmü'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1991.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Muğnî*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968,
- _____, *el-Kâfi*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünen*. Thk.: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâr-u İhyâi'l-kütübi'l-Arabî, ts.
- İbn Müflih, Burhaneddin Ebu İshâk. *en-Nüket ve'l-fevâid ale müşkili'l-muharrar*. Riyad: Mektebetü'l-maarif, 1983.
- İbn Nuceym, Zeynüddin. *el-Bahru'r-râik şerh-u Kenzi'd-dekâik*. Dârü'l-kitabi'l-İslâmî, ts.

- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdulhalîm el-Harranî. *Nazariyyetü'l-akd*, Kahire: Matbaat-ü ensâri's-sünneti'l-Muhammediyye, ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemalettin. *Fethu'l-kadır*. Lübnan:Dârü'l-fikr, ts.
- Karâfi, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris. *ez-Zahîra*, Thk. Muhammed Haccî. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslami, 1994.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1986.
- Kaya, Ali. "Fındık Fiyatını Kim Belirliyor", <http://www.yesilgiresun.com.tr/findik-fiyatini-kim-belirliyor-makale,1492.html>, E.t. 04.05.2023.
- Makdîsî, Merî b. Yusuf. *Delilu't-talib li-neyli'l-metâlib*. Riyad: Dar-ı tayyibeti li'neşr, 2004.
- Mâverdí, Ebu'l-Hasen. *el-Hâvi'l-kebir*. Thk. Ali Muhammed Muavvîd ve Ali Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1999.
- Merdâvî, Alauddin Ebu'l-Hasan. *el-İnsaf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf*. Daru İhyau't-turas el-Arabiyyi, ts.
- Merğînânî, Burhânuddin Ebu'l-Hasen. *el-Hidâye şerh-u Bidâyeti'l-mübtedi*. Beyrut: Şeriketü dâri'l-erkam, ts.
- Mevsilî, Muhammed b. Mevdud. *el-İhtiyar li ta'lili'l-muhtâr*. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, ts.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *el-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar (Sahîhu'l-Müslim)*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dârü İhyâi't-turâsi'l-Arabî, ts.
- Mv. F. (el-Mevsûatü'l-Fikhiyye). *Vizâratü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslamiyye*, Kuveyt, 1989.
- Nevevi, Ebu Zekeriyya Muhyiddin. *el-Mecmu' şerhu'l-mühezzeb*. Suriye: Dârü'l-fikr, ts.
- _____, *Tezhibü'l-esmâ ve'l-lugat*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Ramli, Şemsuddin Muhammed b. Ebu'l-Abbâs. *Nihayetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1984.
- Râzi, Ebu Bekr. *Muhtaru's-Sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1999.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.
- Sayfi, Abdullah Ali. *el-Cehalet ve eseruhe fi ukûdi'l-muavazât*. Ürdün: 2000.
- Semerkindi, Alâuddin. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.
- Serahsi, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1993.
- _____, *Usulü's-Serahsi*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2. baskı, 2005.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990.
- Şirâzî, Ebu İshak. *el-Mühezzeb fi fikhi's-Şâfiî*. Beyrut:Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, ts.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmet el-Hatib. *Muğni'l-muhtâc*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevra b. Mûsâ b. ed-Dahhâk. *Sünen*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir-M. Fuad Abdülbâkî, Mısır: Şeriket-ü Mustafa el-Bâbî el-Halebi, 1975.
- TMO. emanet hububat alımlarına başladı (tarimorman.gov.tr) (E.t.: 04.05.2023)
- Yavuz, Cevdet. *Türk Borçlar Hukuku: Özel Hükümler*. İstanbul: 1989.
- Yıldırım, Mustafa. "Vedîa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vedia> (04.05.2023).
- Zencânî, İbn Ahmed. *Tahricü'l-furu' ale'l-usûl*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle 4. Baskı, 1982.
- Zeylâi, Fahrettin Cemalüddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed. *Tebyinü'l-hakâik şerh-u kenzu'd-dekâik*. Kahire: el-Matbatü'l-kübra, ts.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fikhu'l-İslâmi ve edilletühü*. Dimeşk: Dârü'l-fikr, 2007.